Darwin'in evrim kuramını içeren Türlerin Kökeni kitabı 1859'da yayınlandığında insanın ortaya çıkışının araştırılmasında büyük bir ilerlemeyi içeriyordu. Sadece insan değil bütün canlılar bugünkü durumlarına evrimleşerek ulaşmışlardı. Bu evrimde belirleyici olan da doğal ayıklanma ya da değişen çevre şartlarına ayak uydurabilen canlıların hayatta kalarak gelişmesi, diğerlerinin yok olmasıydı. Canlının bulunduğu çevre aynı zamanda onun evrimini de belirliyor, organlarının bu yönde gelişmesini sağlıyordu.

Bunun basit örneğini günümüzde de görebiliriz: ağacın kökleri yakında bulunan su kaynağına doğru uzar.

Darwin'in kuramı Engels tarafından büyük bir gelişme olarak selamlanmış olmakla birlikte, kuramın o zaman bile belli olan eksiklerine dikkat çekilmemiş ve bu durum sonraki yıllarda da sürmüştür. İnsan şempanzenin evrimiyle ortaya çıkmış ise, Darwin zamanında bile insanla şempanzeye bakanlar aradaki büyük farkı görüyorlardı. Şempanze yüzyıllardan beri fazla değişmeden dururken, insan sürekli gelişmiş ve uygarlıklar yaratmıştı ve halen de böyle yapıyordu. Evrim kuramında önemli bir boşluk vardı.

Sadece İslamcılar değil Hıristiyanlar da bu boşluğu kullanmayı severler. Madem insan şempanzeden evrimleşmişti, o halde bu evrim neden hala sürmüyordu?

Evrim kuramındaki bu boşluğun doldurulması uzun zaman aldı. Ancak ilgili kitabın yayınlanmasından yaklaşık yüz yıl sonra evrim geçiren canlının da bu süreçte önemli rol oynadığı kabul edilmeye başlandı. Canlı sadece çevre şartlarının değişmesi sonucu buna uyum sağlayarak evrimleşmez, aynı zamanda belirli oranda o şartları yönetebilirdi de… Mesela belirli bir bölgedeki havanın çok soğuması canlıların hayatını tehdit eder; burada kalanlar genellikle ölürken, göç edenlerin kurtulma şansı fazladır. Burada göç etmek, evrime müdahaledir, değişen çevreye teslim olmamaktır.

Konuyu insanla sınırlandıracak olursak, insanın evrimi artan oranda insanın kendi eseridir. Başlangıçta çevreye müdahalesi sınırlı olan insanlık zaman içinde gerçekleştirdiği teknik

gelişme sayesinde bu müdahaleyi olağanüstü artırmıştır. Mesela son 300 yılda ortalama insan hayatı yaklaşık iki kat uzamıştır ve bu çevredeki değişimin değil insanın eseridir. Antibiyotiklerin bulunması, aşılar ve diğer gelişmelerle insan hayatı uzamıştır. Bu insanın kendi evrimine müdahalesi, şekillendirmesidir. Zaman içinde insanın çevredeki değişmelere bağımlılığı azalmış, çevreyi kendisine bağımlı kılması artmıştır.

Evrimin canlının ve özellikle de insanın çevresiyle sürekli etkileşimi içinde gerçekleşmesi ve bu etkileşmede insan faktörünün giderek ağır basması kuramdaki eksikliği yeterince gidermedi. İnsanla şempanze karşılaştırıldığında DNA'ları –rakamı tam hatırlamıyorum- yaklaşık yüzde 98 oranında birbirine uymakla birlikte, bu iki canlı türü arasındaki büyük farklılık evrimde başka faktörlerin de belirleyici olduğunu gösterir. Bu faktör insanda nesilden nesle aktarılan ve sürekli gelişen kültürdür. Bu kültürün aktarımında yazılı ve sözlü dilin gelişmesi belirleyici öneme sahiptir çünkü dil kültürü aktarma aracıdır.

Evrimci antropoloji olarak da adlandırılan bu alandaki araştırmaların görece yeni oldukları söylenebilir. Ana soru şudur: insanla şempanzenin evrimini bu kadar farklılaştıran kültürel faktörler nelerdir?

Konuyla ilgili yayınlanan çok sayıda kitabı özetlemeden şu kadarı belirtilebilir: geniş sosyal ağların kurulması insanın farklı evriminde belirleyici olmuştur. Şempanzelerde de ortak avlanma gibi sosyal yardımlaşmanın ilk tarzı vardır ama şempanzenin bir türü bu tarzı başka alanlara da yayarak geliştirmiş ve giderek farklılaşmıştır. Başka bir deyişle giderek çeşitlenen sosyalizasyon insan türünün gelişmesinde belirleyici olmuştur.

Evrimci antropolojinin bu gelişme sürecini anlamak için çocukların sosyalizasyonuna özel önem vermesi bu nedenledir. Çocuk önceki kuşakların alışkanlıklarını ve genel olarak kültürünü nasıl almaktadır? Konunun anlaşılmasında önemli gelişmeler sağlanmış olmakla birlikte halen boşluklar vardır.

Bilimsel gelişmede insana normal gelen konuların soruya dönüştürülmesi önemlidir. Daha önce sözünü etmiştim: bebek beyni boştur ve çevrede gördüğü her şeyi kaydeder. İnsanlar buna rağmen hayatlarının yaklaşık ilk dört yılını hatırlamazlar, gerçekte ise boş beynin o dönemi özellikle kaydetmiş olması gerekir.

Açıklayıcı gibi görünen ve yeni bulunan bir cevaba göre bebek o yıllarda konuşmayı bilmediği için sadece resim hafızasına sahiptir. Gördüklerini kelime değil de resim olarak aklında tutar. Konuşmayı öğrenince kelime hafızası gelişir, hele okumayı öğrenince daha da gelişir. Artık her şeyin sadece resmi değil adı da vardır ve kelime hafızası resim hafızasını bir oranda siler. İlk yılların resimleri gittikçe artan kelime yığını altında zor hatırlanır hatta hiç hatırlanmaz.

Bu teori gelecekte değişebilir ama açıklayıcı gibi görünmektedir.

Çocuk beyninin gelişmesinin daha iyi anlaşılması yapay zeka için de önemlidir. Bir makinenin kediyi tanıyabilmesi için ona en az bin çeşit kedi resminin yüklenmiş olması gerekir. Böylece makine gördüğü hayvanın şeklini hafızasındaki örneklerle hızla karşılaştıracak ve kedi olup olmadığına karar verecektir.

Çocuk ise birkaç kedi gördükten sonra kediyi tanıyabilmektedir. Bunun kısa ve uzun süreli farklı hafıza bölgeleri arasındaki iletişimle sağlandığı sanılmaktadır ama nasıl, henüz bulunmamıştır.

Sonuç olarak, Darwin kuramı zamanında büyük ilerlemeyi temsil etmekle birlikte önemli eksikleri vardır ve bunların fark edilerek araştırılması da zaman almıştır. Katılımcı evrim ya da canlının kendi evrimini etkilemesi anlayışına ulaşmak için yaklaşık yüz yıl geçmesi gerekmiştir.

Konuyla ilgili bir kitap şu soruyla başlar: evrimin tek taraflı olmadığını, canlının da evrimi etkilediğini anlamak için neden bu kadar uzun zaman geçmesi gerekti?

Cevap: insanın burnunun ucunu görmesi zor oluyor.